

Hafiflik İleti ve Arapçayı Yabancı Dil Olarak Öğrenenler İçin Nahiv ve Sarf Konularının Sıralanmasına Etkisi

Malek DARWİCH | orcid.org/0009-0006-6921-4340 | malek.derwish@kocaeli.edu.tr

Öğretim Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belâğati Anabilim Dalı, Kocaeli, Türkiye, <https://ror.org/0411seq30>

Muhammet ÇELİK | orcid.org/0000-0003-0222-9784 | mcelik@fsm.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belâğati Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, <https://ror.org/04mma4681>

Öz

Modern çalışmaların dil geleneğiyle ilişkilendirilmesi, müfredatın daha gerçekçi ve süreklilik arz eden bir yapıya kavuşmasını sağlar, çağdaş öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân verir ve dil kazanımı ile dil yapısının anlaşılmasında doğal bir kademelendirme sağlar. Çalışmada, nahiv ve sarf mirasının işlevselliğini ve etkinliğini yansıtmaya bakımından, eski Arap dilbilimcilerin eserlerinde yer alan bilgilerin yalnızca teorik gerekçeler olmadığı, aksine eğitim sürecinde uygulanabilir bir temel oluşturduğu gösterilmektedir. Gramer incelemelerini kapsayan dilbilim çalışmalarındaki illet ve gerekçelendirme yöntemlerinin tahlil edilmesi, dilin gerçekliğini daha iyi anlamamızı sağlamakta ve Arapçayı yabancı dil olarak öğreten müfredat tasarımcılarının basit kuralları öne almasını ve karmaşık kuralları sonraki merhalelere ertelemesini mümkün kılmaktadır. Dil öğretiminin temel ilkelerinden olan basitten karmaşığa, kolaydan zora doğru giden tedrici öğretim bu sayede sağlanmış olur, eğitim süreci akıcı ve sorunsuz ilerler. İlet konusu bu alanda büyük bir etkiye sahiptir ve bundan faydalanmak mümkündür. Ayrıca, bu illetlerden “hafiflik” ileti, klasik nahiv kitaplarında en çok tekrar edilen illetlerden biri olup, bazı dilbilimciler tarafından illetlerin esası olarak kabul edilmiştir. Anadili Arapça olmayanlara Arapça öğretme programlarında veya bu programlar için hazırlanmış öğretim setlerinde konu sıralamasına dair dikkate alınması gereken gerekçelerden biri de klasik nahiv ve nahiv usulü kitaplarında “hafiflik” (hiffet) veya “hafifleme” (tahfif) dedikleri bu illettir. Nitekim klasik nahivde de bu illetin işlevselliği üzerinden çoğu sarf veya nahiv konusu “hafif” ve “ağır” olarak sınıflandırılmış, hafif olan öne alınmış, ağır olan ise sonraya bırakılmıştır. Analitik inceleme ve tasnif yönteminin kullanıldığı araştırmada isimler, fiiller, mastarlar ve diğer kelime türleri hafiflik ve zorluk derecelerine göre karşılaştırılıp öğretimdeki yerleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça öğretimi, Sarf, Nahiv, Hafiflik ileti, Gramer konularının tasnifi.

Atıf Bilgisi

Darwich, Malek – Çelik, Muhammet. “Hafiflik İleti ve Arapçayı Yabancı Dil Olarak Öğrenenler İçin Nahiv ve Sarf Konularının Sıralanmasına Etkisi”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 12/1 (Ocak 2026), 515-541. DOI: [10.69576/ihya.1782569](https://doi.org/10.69576/ihya.1782569)

The Principle of Lightness and Its Effect on the Sequencing of Grammar and Morphology Topics for Learners of Arabic as a Foreign Language

Malek DARWİCH | orcid.org/0009-0006-6921-4340 | malek.derwish@kocaeli.edu.tr

Lecturer, Kocaeli University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Division of Arabic Language and Rhetoric, Kocaeli, Türkiye, <https://ror.org/0411seq30>

Muhammet ÇELİK | orcid.org/0000-0003-0222-9784 | mcelik@fsm.edu.tr

Asst. Prof., Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, Faculty of Islamic Studies, Department of Arabic Language and Rhetoric, Istanbul, Türkiye, <https://ror.org/04mma4681>

Abstract

Relating modern studies to the linguistic tradition enables curricula to attain a more realistic and sustainable structure, facilitates meeting the needs of contemporary learners, and provides a natural gradation in both language acquisition and the understanding of linguistic structure. This study demonstrates that, with regard to reflecting the functionality and effectiveness of the grammatical (naḥw) and morphological (şarf) heritage, the information found in the works of early Arab linguists does not consist merely of theoretical justifications; rather, it constitutes an applicable foundation for the educational process. Analyzing the notions of ‘illa (causation) and methods of justification employed in linguistic studies that encompass grammatical analysis allows for a better understanding of linguistic reality and enables curriculum designers who teach Arabic as a foreign language to prioritize simple rules and defer more complex ones to later stages. In this way, the fundamental principle of language teaching—progressing gradually from simple to complex and from easy to difficult—is realized, ensuring a smooth and coherent instructional process. The concept of ‘illa plays a significant role in this field, and it is possible to benefit from it. Among these causes, the principle of “lightness” (khiffa) is one of the most frequently cited in classical grammar books and has been regarded by some linguists as the foundation of grammatical causation. One of the rationales that should be taken into account in determining the sequencing of topics in programs and teaching materials designed for teaching Arabic to non-native speakers is this very cause, referred to in classical grammar and methodological works as “lightness” (khiffa) or “lightening” (takhfff). Indeed, in classical grammar many morphological and syntactic topics were classified as “light” or “heavy” on the basis of this principle, with lighter topics introduced earlier and heavier ones postponed. Using analytical examination and classification methods, the study compares nouns, verbs, verbal nouns, and other word classes according to degrees of lightness and difficulty, and seeks to determine their appropriate placement in instruction.

Keywords: Arabic Language Teaching, Morphology, Syntax, Principle of Lightness, Classification of Grammatical Topics.

Citation

Darwich, Malek – Çelik, Muhammet. “The Principle of Lightness and Its Effect on the Sequencing of Grammar and Morphology Topics for Learners of Arabic as a Foreign Language”. *İhya International Journal of Islamic Studies* 12/1 (January 2026), 515-541. DOI: [10.69576/ihya.1782569](https://doi.org/10.69576/ihya.1782569)

Makale Bilgileri Article Information		
Makale Türü	Araştırma Makalesi	Research Article
Geliş Tarihi Date of Submission	12 Eylül 2025	12 September 2025
Kabul Tarihi Date of Acceptance	7 Aralık 2025	7 December 2025
Yayınlanma Tarihi Date of Publication	13 Ocak 2026	13 January 2026
Değerlendirme Peer-Review	Çift kör hakemlik – İki dış hakem	Double anonymized - Two external
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi ve kaleme alınması dâhil olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel araştırma ve yayın etiğine titizlikle riayet edildiği; doğrudan veya dolaylı olarak yararlanılan bütün kaynakların eksiksiz, doğru ve usulüne uygun biçimde kaynakçada gösterildiği beyan olunur.	It is hereby declared that, throughout all stages of the design, conduct, and writing of this study, due care was taken to comply with the principles of scientific research and publication ethics, and that all sources directly or indirectly used have been fully, accurately, and appropriately cited in the references.
Etik Bildirim Ethical Issues Notification Address	ihyajournal@gmail.com	ihyajournal@gmail.com
Plagiarism Checks	Turnitin Benzerlik Taraması	Turnitin Similarity Check
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Yazar(lar), çalışmanın hazırlanması ve yayımlanması sürecinde herhangi bir çıkar çatışmasının mevcut olmadığını beyan eder	The author(s) declare that there is no conflict of interest with respect to the preparation and publication of this study.
Finansman Funding	Yazar(lar), bu çalışma için herhangi bir dış finansman alınmadığını beyan etmektedir.	The author(s) declare that no external funding was received for this research.
Telif Hakkı & Lisans Copyright & License	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur. Bu dergide yer alan yazılarda ifade edilen görüş ve değerlendirmeler, yazarlarının kişisel fikirlerini yansıtır; derginin kurumsal görüşü olarak kabul edilemez. Makale içeriklerinin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tümüyle yazarlara aittir; dergi editörleri ve yayın kurulu bu konuda herhangi bir sorumluluk üstlenmez.	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 . The views and opinions expressed in the articles published in this journal are solely those of the authors and do not reflect the official position of the journal. The authors bear full scientific and legal responsibility for the content of their articles; the editors and the editorial board assume no responsibility in this regard.
Yazar Katkıları Author Contributions	Kavramsallaştırma, M.D. (%65) ve M.Ç. (%35); yöntem, M.D. (%65); biçimsel analiz, M.D. (%65); inceleme, M.Ç. (%35); kaynaklar, M.D. (%65) ve M.Ç. (%35); veri düzenleme, M.Ç. (%35); özgün taslak yazımı, M.D. (%65); gözden geçirme ve düzenleme, M.D. (%65) ve M.Ç. (%35); süpervizyon, M.D. (%65). Tüm yazarlar makalenin yayımlanan son hâlini okumuş ve onaylamıştır.	Conceptualization, M.D. (65%) and M.Ç. (35%); methodology, M.D. (65%); formal analysis, M.D. (65%); investigation, M.Ç. (35%); resources, M.D. (65%) and M.Ç. (35%); data curation, M.Ç. (35%); writing—original draft preparation, M.D. (65%); writing—review and editing, M.D. (65%) and M.Ç. (35%); supervision, M.D. (65%). All authors have read and agreed to the published version of the manuscript.

Extended Abstract

This study examines the role of the principle of lightness in organizing grammar and morphology topics for learners of Arabic as a foreign language, with particular emphasis on its implications for curriculum design and pedagogical sequencing. Linking modern linguistic and educational approaches with the classical Arabic grammatical tradition enables the development of curricula that are both theoretically grounded and pedagogically effective. Such an approach ensures continuity with the linguistic heritage while addressing the cognitive and instructional needs of contemporary learners, thereby facilitating a gradual and natural progression in language acquisition.

Classical Arabic grammar (nahw) and morphology (sarf) were not developed solely as abstract theoretical systems, but as applied disciplines aimed at explaining linguistic usage, preserving correctness, and supporting effective teaching. Early Arab grammarians employed systematic methods such as observation of linguistic data, inductive reasoning, analogy, and grammatical causation (illa) to justify rules and structures. These causal explanations were closely tied to pedagogical considerations, particularly the need to make linguistic rules accessible and learnable. Among the various types of grammatical causation discussed in classical works, the principle of lightness occupies a central position.

The principle of lightness refers to the tendency of language to favor forms that are easier to articulate, process, and comprehend, while avoiding excessive cognitive or articulatory burden. This principle is not unique to Arabic; it corresponds to what modern linguistics describes as language economy or the principle of least effort. In classical Arabic grammatical theory, however, lightness was articulated explicitly and systematically, and was used to explain phonological changes, morphological patterns, syntactic preferences, and even broader structural tendencies within the language.

This study argues that the principle of lightness can be effectively employed as a methodological criterion for sequencing grammar and morphology topics in programs designed for teaching Arabic to non-native speakers. By analyzing classical grammatical discussions and comparing them with modern pedagogical concerns, the study demonstrates that many traditional classifications of linguistic elements as light or heavy correspond closely to contemporary notions of instructional difficulty. As a result, lightness provides a theoretically sound and pedagogically practical framework for determining which topics should be introduced earlier and which should be postponed to later stages.

At the morphological level, the study highlights the importance of prioritizing simpler and more regular forms. Sound verbs are lighter than weak verbs, trilateral base forms are lighter than derived forms, and intransitive verbs are lighter than transitive verbs that require one or more objects. Similarly, past tense forms are lighter than present and future forms due to their simpler structure and more limited inflectional variation. Teaching sequences that begin with these lighter forms allow learners to build confidence and internalize core patterns before encountering more complex morphological phenomena such as vowel alternation, assimilation, and irregular derivations.

At the syntactic level, the principle of lightness explains why nominal sentences are generally lighter than verbal sentences, and why sentences consisting solely of essential elements are lighter than those containing multiple adjuncts. The study shows that sentences with minimal structural and semantic requirements impose less cognitive load on learners and are therefore more suitable for early instructional stages. As learners progress, heavier structures involving modifiers, complements, and subordinate clauses can be gradually introduced.

The analysis also extends to nominal categories, demonstrating that indefinite nouns are lighter than definite nouns, masculine forms are lighter than feminine forms, and singular forms are lighter than dual and plural forms. These distinctions are grounded in classical grammatical reasoning, which associates lightness with originality, structural simplicity, and minimal marking. In pedagogical terms, this supports the prioritization of unmarked and default forms in early instruction, a principle widely accepted in second language acquisition research.

Methodologically, the study employs analytical examination and classification, drawing on classical grammatical texts and modern linguistic insights. Linguistic categories such as nouns, verbs, verbal nouns, and sentence structures are compared according to degrees of lightness and difficulty, and their optimal placement within a teaching sequence is proposed. Rather than offering a rigid curriculum model, the study provides a set of principled guidelines that curriculum designers and textbook authors can adapt to different instructional contexts.

In conclusion, the study demonstrates that the principle of lightness is not merely a theoretical concept confined to classical grammatical literature, but a powerful pedagogical tool with direct relevance to modern Arabic language teaching. By integrating this principle into curriculum design, educators can ensure a gradual progression from simple to complex structures, reduce learner difficulty, and promote more effective and sustainable language acquisition. The findings highlight the enduring value of the Arabic grammatical tradition and its potential contribution to contemporary approaches to teaching Arabic as a foreign language.

Giriş

Arapçanın öğretiminde sarf ve nahiv ilimleri, dilin yapı ve işleyişini kavramanın temel unsurlarıdır. Öğretim programının çeşidine göre gramer kurallarının öğretimi bazen dil becerilerinin içinde gizil bir şekilde öğretilirken bazen de müstakil bir ders olarak öğretilir. Bu açıdan sarf ilmi (morfoloji) kelimenin yapısını inceler.¹ Nahiv ilmi (sentaks) ise çoğu zaman sarf ilmini de kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. İbn Cinnî'ye (ö.392/1002) göre nahiv, Arapçanın hem kelime yapılarını hem de i'râb değişkenlikleri gibi cümle içi durumlarını inceleyip Arap olmayanlara bunların anlam içeriğiyle birlikte öğretilmesini hedefleyen bir disiplindir.²

Nahiv ilmi doğuşundan itibaren Arap dilinin kaidelerini tespit etmek, onları korumak ve başkalarına öğretmek üzere konumlandırılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'i ve onun dilini koruma hedefinden hareket eden bu ilim, Araplar tarafından tahsil edildiği gibi Arap olmayan Müslümanlar tarafından da yüzyıllar boyunca tahsil edilmektedir. Geçmişte Arap gramerinin öğretiminde bu iki hedef kitleye göre bir ayrıma gidilmemişken, günümüzde dil öğretim tekniklerinin de gelişme göstermesiyle birlikte Arap olmayanlara bu kaidelerin öğretimi, diğer öğretimden ayrılmıştır.³

Nahiv alimleri bu hedeflerini gerçekleştirmek üzere dilsel verilerin toplanması (semâ), tümevarım (istikrâ) yoluyla oluşturulan kurallardan hareketle küllî kaidelere ulaşılması (kıyas) gibi bir dizi yöntemi kullanmışlar, ayrıca kuralların nasıl ve neden böyle olduğunu sorgulayarak illetleri ortaya koymuş, ta'lîl (gerekçelendirme) teorisini geliştirmişlerdir.⁴

Gerekçelendirme insan fitratındaki “neden?” sorusuna cevap aramanın bir sonucu gibi görünse de aslında nahvin doğuşuyla birlikte öğretimsel bir gayeye matuf olarak gelişmiştir. Bu çerçevede Zeccâcî (ö.337/949) illetleri “ta'lîmî” (öğretici), “kıyâsî” ve “cedelî” olmak üzere üç kısma ayırmıştır.⁵

Nahiv usulü alanındaki çalışmalar ilerlediğinde illet teorisi de gelişmiştir. Süyûtî (ö.911/1505) nahiv alimlerinin eserlerinde geçen çok sayıda illeti zikreder. Sema, teşbih, istiğna, istiskâl, fark, tekid, ta'vîz, nazîr, nakîz, manaya haml, müşâkele, mu'âdele, yakınlık ve mücâvere, vücub, cevaz, tağlîb, ihtisâr, delâlet-i hâl, asıl, tahlîl, iş'âr, tezâd ve evlâ illetleri bunlardandır.⁶

¹ Cemâluddîn Ebu Amr Osman İbnü' el-Hâcib, *eş-Şâfiye fî 'ilmi't-Tasrîfi ve'l-Hatt* (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2014), 88.

² Ebü'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccâr (Kahire: Mektebetü'l-İlmiyye, 1952), 1/34.

³ Ömer Yusuf Ukkâşe, *en-Nahvu'l-Gâib* (Beyrut: el-Müessesetü'l- 'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 2003), 46-60.

⁴ Bkz: Ebu'l-Berekât İbnü' el-Enbârî, *Lüma'u'l-Edille fî Usûli'n-Nahv (el-İgrâb fî Cedeli'l-i'râb)* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1971), 81.

⁵ Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. İsmail Zeccâcî, *el-İdâh Fi 'ileli'n-Nahv ve el-Cumel fi'n-Nahv* (Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1979), 64-65.

⁶ Ebu'l-Fazl Celâluddîn es-Suyûtî, *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv* (Dimaşk: Dâru'l-Beyrutî, 2006), 98.

Tahfif (hafifletme) veya hiffet (hafiflik) diye adlandırılan illet ise Arap dilbiliminde en çok dile getirilen illetlerden biridir. Esasen bu ilke sadece Arapçaya özgü değildir. Tüm dillerde var olan ve günümüz dilbilim çalışmalarında “dilde tutumluluk”, “dil ekonomisi” (language economy) veya “dilde en az çaba ilkesi” gibi terimlerle dile getirilen bu ilke, insan doğasının bir parçası olarak konuşan kişilerin dilde hafifletmeye meyletmesini ifade eder.⁷ Bu ilkenin geçerli olduğu dilsel unsurların bir kısmı “hazif”te (eksiltmede), bir kısmı ise dilcilerin kelime türlerini hafif ve ağır diye kategorize etmesi gibi teorilerde karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde bu ilke hem sarf hem de nahiv ilminde geçerlidir.

Çalışmanın temel sorusu hafiflik illetinin dil öğretimi alanında işlevsel hale getirilip getirilmeyeceği, eğer kullanılacaksa bunun konuların tertibinde nasıl bir işlevselliğe dönüştürüleceği şeklindedir. Bu çalışmada hafiflik illetinden ve buna dair klasik nahiv alimlerinin görüşlerinden istifade edilerek nahiv konularının tertibinde nasıl bir “önceleme ve sona bırakma” yapılması gerektiği hususuna bazı öneriler sunulacaktır. Bu tertip çalışması aynı zamanda nahiv ve sarf konuları arasında bir uyum sağlamayı da hedeflemektedir. Arapçanın kendi iç yapısından ve mantığından hareketle oluşturulan ta’lil teorisi ve onun bir parçası olan hafiflik illetinden çıkaracaklarımız, konuların birbirine bağlanmasında ve sıralanmasında metodik bir anlayışın önünü açacaktır.

Arap dilindeki hafiflik ve hafifleme hakkında Ahmed Afif’in *Zâhiratu’t-tahfif* adlı eseri gibi çalışmalar mevcuttur. Ancak bu çalışmalar sadece hafiflik olgusunu incelemiş, bu teorik zeminin dil öğretimine nasıl yansıtılacağına değinmemişlerdir.

Burada yapılacak çalışmanın sınırları anadili Arapça olmayanlara Arapça kaidelerini öğretme planının bir parçası olacak şekilde sarf ve nahiv konularının tertibine yöneliktir. Çalışmada klasik nahiv alimlerinin görüşleri ile modern dilbilim çalışmalarının verileri tahlil edilerek sentezlenecek ve belli sonuçlara varılacaktır.

1. Tahfif İletisi ve Bu İletinin Işığında Sarf ve Nahiv Konularının Tertip Edilme İmkânı

Tahfif illetinin nahivde diğer tüm illetlerden daha ziyade dile getirildiği daha önce zikredilmiştir. İbn Cinnî de illetlerin en meşhurlarını özet olarak ortaya koymuş sonra onlardan da en meşhur olanları kısaca vermiş ve çoğu illetin iki ana illete dayandıklarını “İletlerin çoğu tahfif ve fark illetlerinde dayanmaktadır.”⁸ diyerek belirtmiştir.

Hafiflik (tahfif/hiffet) ile ağır gelme (istiskâl) illeti birbirinin zıddıdır. Zira bir dilsel kullanım ağır olandan hafif olana doğru ilerlemiş kabul edilir ya da bir çift kelimeyi, terkihi veya cümleyi karşılaştırırken onlardan biri ağır diğeri hafif kabul edilir. Örneğin وَعَدَ fiilinin muzari hâlinde يُوْعَدُ yerine يُعَدُّ şeklindeki kullanımın tercih edilmesi, aslındaki vav harfinin telaffuzda ağırlık oluşturması ve daha hafif bir yapı elde etmek için düşürülmesinden kaynaklanır. Çünkü ilk kullanımda sâkin vâv, yâ ile kesra arasına girmiş ve telaffuzda bir

⁷ Bkz: Hasene Aydın, “‘Dilde En Az Çaba İlkesi’ Üzerine,” *International Journal of Social and Economic Sciences* 1/1 (2011), 1-6.

⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/144-145.

ağırlık oluşturmuştur.⁹ Nahiv uleması, sülâsî fiillerin çok sık kullanılmasını ve kelimelerin kökü olarak kabul edilmesini, yine mazi fiilin fethayla başlamasını hafiflik illetiyle açıklamışlardır. Nitekim üç harfli (sülâsî) fiiller, dört harfli (rubâî) fiillerden daha hafif olduğu gibi, fetha da harekelerin en hafif olanıdır. Ayrıca nahivcilere göre fiil cümlesine nazaran isim cümlesinin daha sık kullanılması da tahfif içindir. Çünkü fiil cümlesinde zaman ve hareket var olmakla birlikte fail ve mefule de ihtiyaç duyulmaktadır. Zaman ve hareket bulunmayan isim cümlesi ise muhataba daha hafif gelmektedir.¹⁰ Bu gibi veriler, sarf ve nahiv konularının düzenlenmesinde kolaydan zora doğru bir yol izlenmesi hususunda bize imkân tanımaktadır.

Ağırlık-hafiflik meselesi sesler düzeyinden başlayıp cümle düzeyine kadar tüm dilsel alanları kapsamaktadır. Bazı harflerin diğer bazı harflere nispetle daha zor kabul edilmesi veya bir harften diğerine geçişte oluşan zorluklar,¹¹ kelime düzeyinde bazı kelimelerin daha hafif diğer bazılarının daha ağır kabul edilmesine yol açmıştır. Buradan hareketle dil öğretimindeki yeni kelimelerin (vocabulary) verilmesi için tasarlanan kısımlarda bu ilkeye dikkat edilmesi gerekir. Aşağıdaki başlıklarda, Arapça gramer konularının düzenlenmesinde ister ses ister kelime ister cümle düzeyinde olsun sarf veya nahiv konularındaki düzenlemelerin bu ilkedeki hareketle oluşturulmasına yönelik örnekler verilecektir.

2. Tahfifin Nahiv ve Sarf Konularının Tertibine Etkisi

Anadili Arapça olmayanlara Arapça öğretiminde her üniteye yeni kelimeler verilmektedir. Bu yeni kelimeler özenle seçilmeli, kolaydan zora doğru bir yol izlenmelidir. Fiiller konusunda olsun, isimler konusunda olsun, hafif olanlar ile ağır olanlar arasında yapılacak bir karşılaştırma ile hangi tür fiillerin öne alınacağı, hangilerinin sonraya bırakılacağı ortaya konulacaktır. Aynı durum cümle düzeyinde de hangi cümlelerin ilk merhalelerde yoğun bir şekilde verileceğini, hangi türlerin ise sonraya bırakılacağını belirleyecektir.

2.2. Yeni Kelimelerin Seçiminde Hafiflik-Ağırlık İlkesine Riayet

Kelimeler seslerden oluştuğuna göre seslerin ses organlarından ve ağızdan çıkma kolaylığı veya zorluğu, aynı şekilde sesler arasındaki uyum, kolay kelimelerle zor kelimeleri birbirinden ayırmamıza yardımcı olur. Kelime seçiminde çok kullanılan kelimelerin öncelenmesi ilkesi her zaman dikkate alınmakla birlikte, bu ilkeye hafiflik-ağırlık kriterlerinin de eklenmesi burada önem kazanmaktadır. Zaten iki ilke arasında tezat yoktur, zira çok kullanılan kelimelerin büyük çoğunluğu kolay kelimelerden oluşur.

⁹ Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyyeti İbn'l-Hâcib* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1982), 1/129.

¹⁰ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/61.

¹¹ Abdulkâdir el-Mehîrî, *Nazarât Fi't-Turâsî'l-Lügaviyyi'l-Arabî* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 120-121.

Bunların bir kısmı kökü itibariyle hafiflik taşıırken diğer bir kısmı kullanım esnasında zamanla hafiflemişlerdir.

Sesbilim alanında çalışan Arap dilbilimciler boğaz harflerinin diğerlerinden daha zor telaffuz edildiğini tespit etmişlerdir. Boğaz harfleri şunlardan ibarettir: ه، غ، خ، ح، ع، ف. Fakat bu seslerin zorluğu tek başına bir kriter teşkil etmez. Asıl ağırlık bunların bir araya gelmesi ve aynı kelimedede bulunmasıdır. Bu harflerin zorluğu, herhangi bir harfin çıkabileceği en derin noktadan çıkarılmalarında ve ardından tüm çıkış noktalarından geçmelerinde yatmaktadır; bu nedenle Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö.175/791) kitabını bu ilkeye göre düzenlemiştir.¹²

İşin aslı tek tek harfleri ele aldığımızda bir harfin/sesin ağır veya hafif olduğunu söylemek mutlak manada doğru olmayabilir. Mütekellim her halükârda bu sesleri telaffuz eder. Buradaki zorluk, belli seslerin bir araya gelmesinden veya belli sesler arasındaki geçişlerden kaynaklanmaktadır. Genellikle aynı mahreçten çıkan iki ses arka arkaya geldiğinde telaffuz zorlaşmaktadır. Elbette telaffuzu zor kelimeler de dilde kimi zaman gerekli, hatta zorunlu ve güzel olabilir. Ancak yabancılara dil öğretirken mümkün mertebe bu kelimeleri sonraki aşamalara saklamak daha uygun olur.

Belagat kitaplarının girişinde bu tür ağır kelimelere örnekler verilir. Örneğin aşağıdaki kelimelerin telaffuzu zordur¹³ ve zor olduğu için de günlük hayatta daha az kullanılır:

فَدْوُكْسٌ، طَشْنٌ، هُجْعٌ، نُفَاخٌ

Arapça öğretimindeki “öncelikli/kolay kelimeler” ve “sonraya bırakılan (zor) kelimeler” şeklindeki kategorize ve bu alanda yapılan “sıklık listeleri” ya da seviyelere göre kelime dağılımı çalışmaları bu kapsamda değerlendirilebilir. Yeni bir gramer kitabı veya dil öğretimi seti hazırlanırken mutlaka bu çalışmalardan istifade edilmelidir. Ancak dilciler çoğunlukla çok kullanılan – az kullanılan şeklinde bir tasnifi esas almış, hafif–ağır şeklindeki bir tasnifi ise genellikle ihmal etmişlerdir. Oysa özellikle Arap olmayanlara Arapçanın öğretiminde telaffuzu zor kelimeler ile başlamak dil öğretimini zorlaştırabilir.

Hafiflik–ağırlık meselesini inceleyen Muhammed Ali el-Hûlî (1939-2019) kelimedeki ağırlığın hece sayısının fazlalığı, soyutluk, yazılışı ile okunuşu arasındaki fark, seslerin tabiatı, diller arasındaki benzerlik oranı gibi etkenlere bağlı olduğunu dile getirmektedir. Örneğin ضرب kelimesi اضطرب kelimesine göre, مشفى kelimesi مستشفى kelimesine göre daha az haceden oluşmaları sebebiyle daha hafiftir. Yine سيارة kelimesi سعادة kelimesine nispetle, daha somut olduğu için anlamca daha hafiftir. Yazılışı ile okunuşu arasındaki fark

¹² Halil b. Ahmed b. Amr b. Temim el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn* (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2000), 1/5.

¹³ Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa Fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bed'* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1980), 20.

meselesine كتاب و مشوا kelimesini örnek verebiliriz. İlki böyle bir fark barındırmadığı için daha hafif, ikincisi ise okunmayan elif içerdiği için daha ağır kabul edilebilir.¹⁴

Dolayısıyla yabancılara dil öğretiminde kelime listeleri seviyelere göre oluşturulup taksim edilirken, yaygınlık, işlevsellik gibi ölçütlerin yanı sıra nahiv usulündeki hafiflik-ağırlık illetinin uygulanmasıyla daha isabetli bir listeye ulaşılabilecektir.

2.2. Fiiller Arasında Hafiflik-Ağırlık Karşılaştırması

Fiiller arasındaki hafiflik-ağırlık karşılaştırmasında beş kategori bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Arapların eş anlamlı fiillerden veya benzer dilsel kullanımlardan birini diğerine tercih etmeleridir (istiğna). Burada bazı dilciler Arapları buna iten sebebin hafiflik illeti olduğunu dile getirmişlerdir. İkincisi sahih fiiller ile illetli (mu'tel) fiiller arasındaki karşılaştırmadır. Bunlardan sahih olanların daha hafif, illetli olanların daha ağır olduğu kabul edilmiştir. Üçüncü lâzım fiiller ile müteaddî fiiller arasındaki karşılaştırmadır. Dilciler lâzım fiilin mef'ûle ihtiyaç duymaması sebebiyle daha hafif olduğunu söylemişlerdir. Dördüncü karşılaştırma ise mücerred fiillerin mezîd fiillerden daha hafif olduğunu ifade eden karşılaştırmadır. Beşincisi ise fiillerin zamanlarıyla ilgilidir.

Birinci tür fiil karşılaştırmasına Arapların وذر veya وود fiilleri yerine ترك fiilini kullanmış olmalarını örnek olarak verebiliriz.¹⁵ Bu tür örneklere bakıldığında daha hafif olan fiillerin sahih, ağır olup terk edilen fiillerin mu'tel olduğu görülecektir. Bu da ikinci tür karşılaştırmayı destekler niteliktedir.

İkinci karşılaştırmada dilcilerin tespitine göre sahih fiil, mu'tel fiilden daha hafiftir. Mu'tel fiil kendisinde ا، ي، و bulunan fiillerdir. Hemzeli (mehmûz) ve şeddeli (mudâaf) fiiller de bunların tümünden arınmış sâlim fiillere göre daha zor sayılır. Çünkü tüm bu fiillerde ibdâl, idğâm ve i'lâl gerçekleşmekte, fiilde dönüşümler yaşanmaktadır. Dolayısıyla ibdâl de i'lâl de illet harflerinin telaffuz bakımından ağır olmalarından kaynaklanmıştır. Bazı hareketler bu harflerden bazılarında ağır gelmekte ve öncesiyle olan uyumsuzluğu sebebiyle başka bir harfe dönüşmektedir.¹⁶ Aşağıdaki fiilleri buna örnek verebiliriz: قام، خاف، طال، هاب، غزا Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Yukarıdaki fiiller Arapların kendilerine zor gelen harfleri değiştirerek kolay olanı telaffuz etmeleri sebebiyle zaten hafiflemiş olduğuna göre, artık bu fiilleri sahihlere nispetle ağır kabul etmek doğru mudur? Ancak fiil çekimleri dikkate alındığında sahih fiillerin düzenli halleri illetli fiillerde ortadan kalktığı için yine de sahih fiillerin daha hafif olduğuna hükmedilmiştir. Bu yüzden fiillerin öğretimine sahih fiillerle başlamak veya kur sistemli Arapça öğretiminde başlangıç kuru için hazırlanan içerikte daha ziyade ركب، نظر، نزل، جمع، شرب، جلس، خرج، نظر، نزل، ركب gibi sahih-sâlim fiilleri, bir

¹⁴ Muhammed Ali el-Hûlî, *Esâlîbu Tadrîsî'l-Lugati'l-Arabiyye* (Suudi Arabistan: Matabiû'l-Ferezdaki't-Ticariyye, 1982), 100.

¹⁵ Ebû'l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bek es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'n-Nahv* (Kahire: Darü'l-Hadis, 2014), 1/123.

¹⁶ Örneğin bkz: Ebû'l-Feth Osmân ibn Cinnî, *Sirru Sinâ'ti'l-i'râb* (Dımaşk: Dâru'l-Kelam, 1985), 1/21-22.

sonraki merhalede مدّقرأ، مكل، قرا، gibi mehmûz ve mudâaf fiilleri ve çekimlerini kullanmak, daha sonraki merhalelerde de illetli fiillerden çok kullanılan رمى، باع، خاف، قال، gibi fiilleri kullanmak, dil öğretimindeki “kolaydan zora” ilkesine daha uygundur.

Üçüncü karşılaştırmada dilciler muteaddî ve lâzım olma açısından fiillerdeki hafiflik-ağırlık durumunu incelemişler ve bu defa meselenin manevi olduğuna hükmetmişlerdir. Eğer hafiflik meselesi sadece lafızla ilgili olsaydı dilde kısa kelimeler uzun kelimelere göre daha yaygın olmak zorunda olurdu ki, bunu bir nebze doğru kabul etsek dahi mutlak manada kabul etmemiz mümkün gözüküyor. Bu durumda manadaki ağırlık da söz konusu teorisinin kapsamına girmektedir. Buna göre lâzım fiil, muteaddî fiilden daha hafiftir. Muteaddî fiilin ağırlığı, anlamları ve istediği unsurların çokluğundan kaynaklanır. Zira muteaddî fiil, anlamı tamamlamak için doğrudan mefulün bih'e ihtiyaç duymakta ve fail dışındaki diğer unsurlarda da etkisi bulunmaktadır. Bazı muteaddî fiiller ise birden fazla mefulün bih'e ihtiyaç duyar. Lâzım fiillerde ise bunların hiçbiri yoktur.¹⁷ Aynı şekilde en hafif olanların lâzım fiiller, ardından bir meful alan müteaddî fiillerin olduğunu, iki ve üç meful alan müteaddî fiillerin en ağır olduğunu söyleyebiliriz. Burada lâzım fiillerin müteaddî fiillerden daha hafif olması cümle düzeyinde düşünülmesi gereken bir olgudur, kelime düzeyinde lâzım fiil bazen müteaddî olandan daha fazla harfe sahip olabilir.

Lâzım ve sülâsî fiillerin meful'e ihtiyaç bırakmayan kısa cümleler halindeki kullanımlarının, başlangıç düzeyi Arapça öğretiminde hem okuma ve yazma hem dinleme ve konuşma eğitimleri açısından bir kolaylık sağladığını düşünebiliriz. Aşağıdaki cümleleri buna örnek verebiliriz:

جَلَسَ الْوَلَدُ، ذَهَبَ الطَّالِبُ، سَجَدَ الْمُسْلِمُ، خَرَجَ الرَّجُلُ

Ancak lâzım fiiller hayatın içinde yer kapladığı kadar müteaddî fiiller de günlük hayatı kuşatmaktadır. Bu açıdan lâzım fiillerle başlayan öğretim sürecinin uzun süre devam etmeyeceğini anlarız. Burada bir adım sonra müteaddî fiillere geçildiğinde, önce aşağıdaki gibi tek meful alan müteaddî fiillerin kullanılması uygun olur:

كَتَبَ الطَّالِبُ الدَّرْسَ، فَتَحَ الْوَلَدُ الْبَابَ، شَرَبَ الطِّفْلُ الْمَاءَ

Bir sonraki adımda iki meful alan müteaddî fiillerin kullanımına geçilebilir ve dolayısıyla aşağıdaki gibi cümleler kurulabilir:

أَلْبَسْتُ الطِّفْلَ ثَوْبًا، أَخْبَرْتُ الْمُعَلِّمَ النَّبِيَّةَ

Daha sonraki merhaleye geçildiğinde üç meful alan fiillerin kullanımında sakınca yoktur, artık aşağıdakine benzer cümleler kullanılabilir:

أَعَلَّمْتُ الطَّالِبَ مُحَمَّدًا مُسَافِرًا

Dördüncü karşılaştırma yine fiillerin yapıları itibariyle olup yalın ve türemiş fiilleri tasnif etmektedir. Buna göre harflerin azlığı hafifliğe işaret etmektedir. Nitekim sülâsî

¹⁷ Ahmed Afif, *Zâhiratu't-Tahfifi'n-Nahvi'l-Arabi* (Kahire: Dâru'l-Misriyye'l-Lübnañiyye, 1996), 57.

fiiller, terkip açısından basit ve kullanım açısından daha eski ve yaygın olup dilin özünü temsil etmektedir. Hatta Arap dilciler üç harfli kelimenin hem iki harfliden hem de dört harfliden daha hafif olduğunu söylemişlerdir.¹⁸ Bu itibarla dil öğretiminde de önce sülâsî fiillerle başlayıp, başlangıçta ركب، علم، كعب gibi sahih fiillerin kullanılması, ardından، قال، باع، كَأَزَمَ الرَّجُلُ الضَّيْفَ، أَخْرَجَ الْمُعَلِّمَ الْكُرْسِيَّ مِنَ الصَّفِّ، عَلَّمَ الْمُدْرَسُ الْمَسْأَلَةَ، شَارَكَ الْوَلَدُ صَدِيقَهُ فِي اللَّعْبِ، تَجَمَّعَ الْأَطْفَالُ فِي الْحَدِيقَةِ، تَعَاوَنَ الْجِيرَانُ فِي تَنْظِيفِ الشُّوَارِعِ

Görüldüğü üzere sülâsî fiillerle verilecek cümleler sahihten başlayıp illetli fiillerle devam ettikten sonra yukarıdaki cümlelerde olduğu gibi harf sayısı az olandan çok olana doğru mezîd fiillerin kullanımına doğru geçmektedir. Azdan çoğa doğru gitmek yine hafiflik illetinin bir yansımasıdır. Bununla birlikte mezîd fiiller verilirken önce sahih olanlarını verip arkasından illetlilere geçerek aşağıdaki gibi örnekleri sunmak veya kullanmak yerinde olur:

أقام المسلم الصلاة، سائر الولد أباه في الطريق، تداعى القوم إلى الاجتماع

Beşinci karşılaştırma fiillerin zamanıyla ilgilidir. Arapçada fiillerin zaman açısından mazi (geçmiş zaman), müstakbel (gelecek zaman) ve hâl (şimdiki zaman) olmak üzere üç kısmı vardır. Nahiv uleması muzari fiilin mazi fiilden türediğini söylemektedir. Mazi harflerinin muzari'den az olması onu daha hafif kılmaktadır. Aslında muzari fiil, mazi fiile muzaraat harflerinin eklenmesiyle oluşmaktadır. İsimle fiil arasındaki karşılaştırmada bunu ileri sürerek ismin daha hafif olduğunu söyleyen nahivcilerin¹⁹ bu ilkesinden hareketle, mazinin muzariden ve hâl anlamındaki muzarinin de istikbal anlamındaki ve، س، سوف almış muzariden daha hafif olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında muzari fiilin i'lâli mazinin i'lâlîne ve ayne'l-fiilin harekesi mazinin ayne'l-fiil harekesine bağlıdır. Gelecek zaman ise muzari fiilden türemiştir.²⁰

Bu açıdan emir fiilini de muzariden daha hafif olması itibariyle mazi ile muzari arasına yerleştirebiliriz. Bu açıdan dil öğretimindeki cümlelerde şu sıralama takip edilebilir: Mazi, emir, şimdiki zaman ve gelecek zaman. Mazi-emir-muzari şeklindeki sıralamayı İbn Hişâm'ın (ö.761/1360) bazı eserlerinde görmek mümkündür.²¹ Birinci merhaleye örnek olarak şu cümleleri verebiliriz:

كَتَبَ الشَّاعِرُ قَصِيدَةً، فَتَحَ السُّلْطَانُ مُحَمَّدٌ مَدِينَةَ إِسْطَنْبُولِ، نَصَرَ اللَّهُ الْحَقَّ

¹⁸ Bkz: İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/61.

¹⁹ el-Mehîrî, *Nazarât Fi't-Turâsi'l-Lügaviyyi'l-Arabî*, 128.

²⁰ Ebû'l-Hasan Muhammed b. Yezîd Müberred, *el-Muktedab* (Kahire: Lecnetü İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1994), 1/71; İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/87.

²¹ Ebu Muhammed Cemâlûddin Abdullah b. Yusuf İbn Hişâm, *Şerhu Katrî'n-Nedâ ve Bellî's-Sadâ* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2012), 46.

Daha sonra emir fiilin kullanıldığı diyalog cümleleri veya bu cümlelerin oluşturacağı okuma parçaları inşa edilebilir:

أَكْتُبُ الدَّرْسَ جَيِّدًا، افْتَحَ الْبَابَ مِنْ فَضْلِكَ، اجْلِسْ هُنَا قَلِيلًا، تَذَكَّرْ مَوْعِدَكَ غَدًا

Daha sonraki adımda şimdiki zamanla kurulmuş cümleler, özellikle birinci veya ikinci tekil şahısla oluşturulan aşağıdaki gibi parçalar işlenebilir:

اجْلِسْ فِي حَدِيقَةِ الْمَدِينَةِ أَرَأَيْتَ الطَّيْرَ وَهِيَ تَطِيرُ بَيْنَ الْأَشْجَارِ

Ardından gelecek zaman eki olan س veya سوف edatlarını ekleyerek aşağıdaki gibi yeni cümleler verebiliriz:

سَأَكْتُبُ غَدًا فِي دَفْتَرِي أَحْلَامِي الْكَبِيرَةَ وَسَأَمشي فِي شَوَاطِنِ الْبَحْرِ

Yine fiiller söz konusu olduğunda hafiflik açısından önce müfred sonra tesniye sonra cemi gelir:

أَكْتُبُ الْوَاجِبَ مُبَكَّرًا، افْتَحَا الْمَنْجَرَ فِي السَّاعَةِ السَّابِعَةِ صَبَاحًا، أَدْرَسُوا جَيِّدًا، بَعْدَ ذَلِكَ إِذْهَبُوا لِلْعَبِّ.

Ancak şuna dikkat edilmesi gerekir ki, buradaki kriterler dil öğretim kitabı telif edenler için gerekli olan ölçütlerden sadece birinin dikkate alınmasıyla oluşturulmuştur. Bu alanda çalışan nahivciler “yaygın kullanım, doğallık, işlevsellik” gibi diğer kriterleri de dikkate alarak “hafiflik” kriterini kullanmalıdırlar.

2.3. İsim ve Fiiller Arasındaki Hafiflik-Ağırlık Karşılaştırması

İsimler ile fiiller arasındaki fark, isimlerin hafifliği ve fiillerin ağırlığı sebebiyle isimlerin fiillerden önceye alınması etrafında şekillenmektedir. Bu farkın sonucu olarak Araplar, isimler ile fiiller arasında iki noktada bir denge kurmuşlardır: Birincisi, i’rab ve binâ açısından; ikincisi ise, isimler ve fiiller arasındaki sarfi yapının niceliksel farklılığıdır.

Hem Basralılar hem de Kûfeliler isimlerle fiillerin karşılaştırması sadedinde isimleri fiillere öncelemişlerdir.²² Sîbeveyh (ö.180/796) de ismin fiilden önce gelmesini ismin daha hafif olmasına bağlamıştır.²³ İsmın hafif, fiilin ağır olduğuna, ismin üç, dört ve beş harf köklü olmasına ve isme eklenen harflerin dört olmasını, ayrıca ismin on dokuz mücerred sigaya sahip olup üç yüzden fazla mezid sigasının olmasını delil getirmişlerdir. Buna mukabil fiil ya üç ya da dört köklüdür. Vezinleri ise otuz yedir.²⁴

Hafif olana ağır özellik, ağır olana da hafif özelliğin verilmesi isim ve fiillerde açıkça belli olmaktadır. Nitekim i’râbın değişkenliği mebniliğin sabitliğine nispetle daha ağırdır ve bu yüzden isimlerde asolan mu’reb olmasıdır. Yani ağır olan i’râb özelliği hafif olan isimlere verilmiştir. Mebnîlik ise hafiftir, bu yüzden fiillerde asolan mebnî olmaktır. Yani hafif olan mebnîlik özelliği ağır olan fiillere has kılınmıştır. Ayrıca ağır kabul edilen tenvin, yine hafif

²² Zeccâcî, *el-İdâh Fi ‘ileli’n-Nahv ve el-Cumel fi’n-Nahv*, 83.

²³ Ebû Osmân Ebû’l-Hüseyn Sîbeveyh, *el-Kitâb* (Beyrut: Mektebetü Zeynü’l-Hukûkiyye ve’l-Edebiyye, 2015), 1/22.

²⁴ es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâ’ir fi’n-Nahv*, 1/270.

unsur olan ismin bir özelliğidir. Hafif olan cizm ve sükûn ise isimden mahrum edilip fiile verilmiştir. Ayrıca bazı isimler, fiile benzedikleri için tenvinden menedilip gayr-ı munsarîf kabul edilmişlerdir. Bir de isim cümlesi fiilsiz olabilirken fiil cümlesi isimsiz olmamaktadır.²⁵

İsimlerin anlam bakımından hafifliği, onların doğası gereği zaman, hareket veya mekânı ifade etmemesine dayanmaktadır. Fiiller ise bu unsurları doğrudan içermektedir. Bir kişi adı, hayvan veya cansız varlık ismi söylendiğinde zihin, doğrudan yalnızca belirtilen varlığa (müsemmâya) yönelir; zaman, hareket veya mekâna dair ek unsurlar çağırılmaz. Örneğin “محمد”, “طالب”, “بيت”, “مسجد” gibi kelimeler duyulduğunda, akla bu ismi taşıyan en yakın kişiler veya en yakın evler ve camiler gelir; başka ayrıntılar oluşmaz. Buna karşılık, fiiller yapısı gereği eylem, hareket ve zamanı birlikte içerir. “Koştu” kelimesi duyulduğunda, zihinde koşan bir kişinin ve koşma eyleminin yanı sıra bu eylemin geçmiş zamanda gerçekleşmiş olduğu canlanır.

Bir başka açıdan isimlerin hafifliği, isimlerin çekimlenmemesinden kaynaklanmaktadır; özel adlar (alem) yalnızca ikil (tesniye) ve çoğul (cemi) olarak çekimlenir. “محمد”, “محمدان” ve “محمدون”. Benzer şekilde hayvan, bitki ve cansız varlık adları da bu şekilde çekimlenir; ancak bunlarla insan adları arasındaki fark, bu adların belirlilik ve belirsizlik (ma'rife ve nekra) durumlarında kullanılabilmesidir. Özel adlar ise daima belirli (ma'rife) olup aynı isim hem belirli hem belirsiz kullanılamaz. Buna karşılık fiiller geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve emir gibi formlarda, ayrıca tekil, ikil, çoğul, gaib-muhatab-mütekellim, müzeker-müennes gibi formlarda ve yine malum ve meçhul sığalarında çekilir. Dahası fiillerin anıldığında gerektirdiği unsurlar, isimlerden daha fazladır. Tüm bu sebeplerle dilbilimciler isimlerin fiillerden hafif olduğuna karar vermişlerdir.

Kısaca burada hafif ile ağır arasındaki denge incelenmektedir; bu, hafif olanı mümkün olduğunca ağırlaştırmak ve ağır olanı mümkün olduğunca hafifletmek suretiyle ikisinin ortada bir dengede olmasını sağlamaktadır. Bu, biçimsel yapı üzerinden; hafif olan isimlerde kelime köklerinin ve morfolojik ölçülerin sayısını artırarak, ağır olan fiillerde ise kelime köklerinin ve morfolojik ölçülerin sayısını azaltarak sağlanmaktadır. İsmi fazla harf içermeyen halleri, kök harfine göre üçe ayrılır. Üç harfli kökler on vezinli iken, dört harfli kökler beş vezinlidir. Beş harfli kökler ise dört vezinlidir. Oysa mezîd fiillerin vezin sayısı 308'den fazladır.²⁶

Yukarıda belirtilenlere dayanarak şunu söyleyebiliriz ki; isim hafif olmasına rağmen tenvin, i'rab ve fazla morfolojik ölçüler aracılığıyla ağırlaştırılmış, fiil ise ağır olmasına rağmen bina ve cizm verilmesi suretiyle hafifletilmiştir. Buna rağmen, fiillerin çekimi hâlâ ağırdır; zira hafifletme çabaları onların ağırlığını tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Bazı

²⁵ Ebûbekir Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed Cürçânî, *Delâilu'l-i'câz* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2000), 55.

²⁶ Ahmed el-Hamlâvî, *Şeze'l-'Arf fi Fenni's-Sarf*, ed. Alâuddîn Atiyye (Beyrut: Mektebetü İbn Atiyye, 2007), 109-110.

öğrenciler, bazı hâllerdeki müte'allil (illet harfi içeren) fiillerin kökünü anlamakta güçlük çekebilir; örneğin öğrenciye müte'allil bir fiil örnek olarak verilip kökünü bulması istendiğinde, emrindeki harfin düşüklüğü sebebiyle bu zorlaşır. Dolayısıyla yabancılara Arapça öğretiminde, harflerin telaffuzu için yapılan resim-kelime eşleştirmelerinin isimlerden oluşması tesadüf değildir. Sayfada veriler resimler sayesinde isimler daha kolay anlaşılmalı ve ezberlenmektedir. Fiiller ise daha sonraki süreçte öğretime dahil edilir. Aynı ilkeyi daha ileri seviyeler için düşündüğümüzde, isim ağırlıklı cümlelerin ilk seviyelere konulmasını önerebiliriz. Fiiller ise hafiften ağıra doğru yavaş yavaş öğretime dahil edilir.

2.4. Cümleler Arasındaki Hafiflik-Ağırlık Karşılaştırması

Bu bölüm, isim cümlesi ile fiil cümlesi arasındaki hafiflik-ağırlık farklılıklarını ele almakta ve her birinin bileşenlerindeki farklılıkları da detaylı bir şekilde incelemektedir. İki cümlenin en basit yapısı, müsned ve müsnedün ileyhten (yüklem ve öznenen) oluşur. İsim cümlesi mübtada ve haberden oluşur. Haber üç şekilde olabilir: Birinci tür haberin tek bir isim olarak gelmesidir. Böyle bir durumda isim cümlesi [isim + isim] formunda gelir ki cümleler içinde en hafif olan da budur. الطالب نشيط، المدرس مخلص، الصف نظيف gibi cümleler buna örnek verilebilir. Haberin ikinci türü cümledir. Haber isim cümlesi ise söz konusu cümle [isim + isim cümlesi] formunda, haber fiil cümlesi ise [isim + fiil cümlesi] formunda gelir. İlkine العلم طريقه شاق cümlesini, ikincisine الطفل يبكي cümlesini veya haber cümlesindeki fiil müteaddi ise الولد يأكل الطعام cümlesini örnek verebiliriz.

Daha önce belirtildiği gibi, nahivcilere göre hafiflik aynı zamanda anlam içeriği ve istekleri az olandır.²⁷ Bu açıdan baktığımızda isim cümlesi sadece müsemmasına delalet edip bunu aşmazken fiil cümlesi zaman ve hareketi de gerektirmektedir. Ayrıca eylem; faille, bir veya birden fazla mef'ule, masdara, zarflara ihtiyaç duyabilmektedir. Bu durumda fiil cümlesini işiten kişinin düşüncesi çeşitlilik arz etmekte ve daha uzun bir zamana ihtiyaç duymaktadır.²⁸ Öyleyse Arapça öğretiminde isim cümlelerini fiil cümlelerinden önceye almak önerilebilir.

Bu genel olarak doğru olmakla birlikte, her cümle, içindeki öğelere göre değerlendirilmelidir. İsim cümlesi fiil cümlesine göre daha hafif olsa da, mübtadanın haberi isim cümlesinden oluşan cümle formu [isim + (isim+isim)], fiil cümlesinden oluşan haber cümlesinden [isim + (fiil+fail)] daha hafif olmayabilir. Özellikle de fiil müstetir zamire isnad edildiğinde, örneğin العصفور تغرد gibi bir cümle oluşturulduğunda, bu cümle Arapçayı yabancı dil olarak öğrenenler için العلم طريقه طويل gibi bir cümle oluşturmaktan daha kolaydır. Çünkü ilk cümle iki kelimedenden oluşurken ikinci cümle üç kelimedenden oluşmaktadır.

Karşılaştırmamız gereken ikinci çift, [isim + (fiil + fail)] formundaki haberi fiil (faili müstetir) cümlesi olan isim cümlesi ile [fiil + fail] formundaki fiil cümlesidir. Her iki cümle de fiil ve isimden oluşur; ancak birincisinde isim fiilden önce, ikincisinde ise fiil isimden

²⁷ es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'n-Nahv*, 1/270.

²⁸ Zeccâcî, *el-İdâh Fi 'ileli'n-Nahv ve el-Cumel fi'n-Nahv*, 101; es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'n-Nahv*, 1/323.

önce gelir. Arapça dilbilgisi sistemi bu iki durumu birbirinden ayırır: Cümlelerin başında fiil yer alırsa, özne ikil veya çoğul olsa bile fiil müfret (tekil) olarak gelir; buna karşılık, cümlelerin başında isim/özne geldiğinde, özne çoğul ise fiil de çoğul olur. Aşağıdaki tablo bunu göstermektedir:

Tablo: 1: Fiil Cümlesi ile Haberi Fiil Cümlesi Olan İsim Cümlesinde Fiil Çekimlerinin Karşılaştırılması

الجملة الاسمية خبرها جملة فعلية	الجملة الفعلية	الضمير
الطالبُ ذهبَ.	ذهبَ الطالبُ.	هو
الطالبةُ ذهبتُ.	ذهبتُ الطالبةُ.	هي
الطلابُ ذهبوا.	ذهب الطلابُ.	هم
الطالباتُ ذهبنَ.	ذهبتُ الطالباتُ.	هنَّ

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere fiil cümlelerinin başındaki fiiller sabit olup aynı sigada (müfret/tekil formunda) gelmişken haberi fiil cümlesi olan isim cümlelerindeki fiillerin sigaları değişiklik göstermiştir (müfret/tekil veya cemi/çoğul gelmiştir). Buna dayanarak, geçişsiz fiil ile başlayan fiil cümlelerinin, haberi fiil cümlesi olan isim cümlelerine göre öncelikli olduğu söylenebilir; çünkü bu bağlamda fiil cümlesi daha hafiftir. Görüldüğü üzere sağ sütundaki fiil cümlelerinde daha az değişim gözlemlenirken, sol sütundaki isim cümlelerinde isimle birlikte onun haberinde yer alan fiil de tekilden çoğula doğru değişimler göstermektedir. Bu durumda öğrenciye, önce az değişen, sonra daha fazla değişen gösterilir.

"İsim cümlesi, fiil cümlesinden daha hafiftir; çünkü ağır unsurlar taşımaz"²⁹ ifadesi doğru olup, genel olarak geçerlidir. Ancak isim cümlesinin haberi cümle olduğunda, bu artık basit cümle olmaktan çıkıp İbn Hişâm'ın "الجملة الكبرى: büyük cümle" diye adlandırdığı bir cümle haline gelmekte ve ağırlaşmaktadır.³⁰ Ayrıca [isim + fiil] şeklindeki cümlelerde, fiilin fâili her ne kadar müstetir olsa da, fiil ile özne arasındaki isnad iki kere gerçekleştiği için bu tür cümleler fiil cümlelerine göre daha vurguludur. Yani الطالب ذهب cümlesinde müsned (gitti) ile müsnedün ileyh (öğrenci) arasında bir kez isnad gerçekleşir; oysa الطالب ذهب cümlesinde müsned ile müsnedün ileyh arasında iki kez isnad gerçekleşir, ilk isnad haber cümlesinin mübtedaya isnadı, ikinci isnad fiilin هو zamirine isnadı. Bu sebeple de الطالب ذهب cümlesi daha tekitli bir cümledir. Açıktır ki te'kid içeren cümle te'kid içermeyen cümleye göre daha ağırdır.

Ayrıca tek mef'ûl alan müteaddi fiil ile haberi isim cümlesi olan isim cümlesi karşılaştırıldığında -zahirde- kelime sayısı olarak her ikisi de üç kelimedenden oluşuyor gözükür, ancak isim cümlesinde iki cümlelerin iç içe geçmesinden oluşan kompleks yapı sebebiyle fiil cümlesinin daha hafif olduğu söylenebilir.

²⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/118.

³⁰ Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm, *el-İrâb 'an Kavâ'idil-İrâb* (Riyad: İmâdetü Şuûni'l-Mektebât, 1981), 36.

O halde uzun ve karmaşık cümlelere geçmeden önce öğretilmesi gereken basit cümleleri hafiften ağıra doğru şöyle sıralamak mümkündür:

[İsim + isim.] الطالب ذي

[Fiil + isim.] ذهب الطالب

[İsim + fiil (fail müstetir)] الطالب ذهب

[Fiil + fail + mef'ûl] كتب الطالب الدرس

[İsim + (isim + isim)] الطالب أبوه تاجر

2.5. Nekra ve Marife Arasındaki Hafiflik-Ağırlık Karşılaştırması

Nekre ile marife arasındaki mukayese, dilde vaz'ın önceliği, her birinin taşıdığı hafiflik ve ağırlık dereceleri ve bunlar arasında dilin, isim-fiil dengesinde olduğu gibi, bir denge kurup kurmadığı etrafında şekillenmektedir. “Eşyaların başlangıçta meçhul, sonrasında ise yavaş yavaş belirgin ve malum hâle geldiği” kaidesinden hareketle, nekrenin marifeden önce geldiği ve marifenin nekreden türetildiği söylenebilir. Nahiv âlimlerinin de kabul ettiği üzere, nekre isimlerin aslı, marife ise ondan türemiş bir şubedir. Nitekim الباب، الدفتر، قاضي، مجاهد، القاضي gibi kelimeler marifedir; fakat bunlar asıllarında nekre idiler: باب، دفتر، مجاهد، قاضي. Buna göre, isimler vaz' (yani ilk konuluğu) bakımından önce nekre olarak bulunmuş, ardından marife hâline getirilmiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla nekrenin hafifliğinin sebebini ele alan iki metin bulunmaktadır: Birinci metin Sîbeveyh'e aittir. Onu şerh eden Sîrâfî (ö.368/979) şöyle demektedir: “Nekre, marifeden daha hafiftir ve ondan daha sağlam bir konuma sahiptir. Çünkü nekre, hafifliği sebebiyle marifenin taşıyamadığını taşır. Bunun delili de şudur: marifelerin bulunduğu konumda nekreler tenvini taşıyabilirken, marifeler taşıyamaz. Nitekim ‘Ahmed’, ‘Talha’, ‘Ömer’, ‘İbrahim’ gibi isimler marife iken gayr-i munsarıftır; fakat nekre hâline getirildiklerinde munsarıf olur ve böylece nekreleşmekle hafifleyen isim, marifenin taşıyamadığını taşımış olur.”³¹ İkinci metin ise Süyûtî'ye aittir. O, nekrenin hafifliğini farklı bir gerekçeyle açıklamaktadır. Ona göre: “Nekrenin delâlet ettiği mâna zihinde, marifenin delâlet ettiği mânadan daha önce oluşur. Çünkü marifenin anlaşılması için mutlaka bir karineye ihtiyaç vardır; oysa nekre için böyle bir şeye gerek yoktur.”³² İki metin arasında bir çelişki yoktur; zira her biri ek bir gerekçe sunmaktadır. Süyûtî'nin nekrenin hafifliğiyle ilgili açıklaması lafız yönünden değil, zihinsel yöndendir. Bu durum, dilcilerin “hafif olan, dinleyicinin zihnini meşgul etmez” şeklindeki ifadeleriyle de örtüşmektedir. Bu özellik, umumîliği sebebiyle nekre için geçerli iken, marife için durum farklıdır. Zira nekreden tek bir örnek zikredildiğinde, belirli bir şeyi düşünmeye gerek kalmadan onun altındaki herhangi bir varlığa delâlet eder. Marifede ise, kastedilen anlamın, aynı ismi paylaşan diğerlerinden ayırt edilmesi için mutlaka zihinsel bir çaba

³¹ Ebû Sa'îd es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh* (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008), 1/166.

³² es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'n-Nahv*, 2/47.

gerekir. Dolayısıyla, nekre isminin anlamına zihnin yönelimi, marife isme nazaran daha hızlı gerçekleşmektedir. Sîrâfî'nin gerekçesi ise lafız yönündendir ve iki temel noktaya işaret etmiştir: Birincisinde, nekrenin “mütemekkin” olma sebebini açıklamış ve marifenin taşıyamadığı tenvini nekrenin taşıyabildiğini, ayrıca marifeler nekre hâline getirildiğinde aslî hâllerine dönerek tenvin gibi araçlara ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. İkinci hususta ise dolaylı olarak daha önce fiil ile isim arasındaki mukayesede ele aldığımız “ağırın hafifletilmesi ve hafifin ağırlaştırılması” teorisine değinmiştir. Buna göre, nekre hafif, tenvin ise ağırdır; böylece ağır unsur hafife eklenmiştir. Marife ise ağırlığı sebebiyle tenvinden mahrum bırakılmıştır; zira iki ağır unsurun birleşmesi uygun değildir. Bu durum yalnızca “el” takısıyla marife hâline gelen isimlere değil, izafet yoluyla marife olan isimlere de şâmilidir.

Bu bizi dil sisteminde “denge/uyum” meselesine götürmektedir. Buradaki amaç, hafifin ağırlaştırılması ve ağırın hafifletilmesi arasında bir denge kurmak, böylece orta bir seviyeye ulaşmaktır. Bunun sonucunda konuşan kişi telaffuzda zorluk hissetmez, dinleyen de anlamada güçlük çekmez. Dilin mantığı, mutlak hafiflik ve mutlak ağırlık arasındaki “denge”yi gösteren bir dil sistemi sunmaktadır.

Yabancılarla Arapça öğretiminde nekra kelimeleri marife kelimelere incelemek ancak başlangıç seviyesinde uygulayabileceğimiz bir ilkedir. Özellikle başlangıç seviyesinde kelime-resim eşleştirmesiyle başlanan dil öğretiminde, ilgili resimlerin yanına veya karşısına konulan غزال، تفاح، قلم، فرس، ساعة، وردة gibi nekra kelimelerin kullanılması öğrencilerin daha kolay öğrenmesini sağlayacaktır. Yani elif-lam takısı almamış isimler (nekralar) ve yine elif-lam takısı almayan هنا نحن gibi diğer marife türleri önce öğretilir, elif-lam takısı almış isimler ise daha sonra öğretilir.

2.6. Müzekker Müennes Arasındaki Hafiflik-Ağırlık Karşılaştırması

Buradaki mukayese, ismin müzekkerlik ve müenneslik yönünden ele alınmasına dayanmaktadır. Konu, dildeki vaz'ın aslî mahiyeti ile her birinde bulunan hafiflik ve ağırlığın niteliği üzerine odaklanmakta ve dilin bunlar arasında ağırın hafifletilmesi ve hafifin ağırlaştırılması ilkesine dayalı bir denge sağlayıp sağlamadığı üzerinde durmaktadır. Dil âlimleri, müzekkerin müennesten daha hafif olduğunu belirtirler; çünkü müzekker dilde ilk vaz' edilendir, daha sağlam (munsarif) bir konuma sahiptir ve müennes müzekkerden türemektedir.³³ Nahivciler müzekkerin müennesten hafif olduğu hükmünü verdikten sonra, müennesin ağır olduğunu açıkça ifade etmek yerine onun ağırlığını şöyle dile getirmişlerdir: "Müzekker, Araplar için müennesten daha hafiftir. Çünkü müzekker ilk olandır ve daha mütemekkin (yerleşik ve tenvini kabul edebilen munsarif) bir unsurdur. Müennes ise ancak müzekkerden çıkarılır (üretilecek yapılır). Şey kelimesine dikkat edin, kendisinden haber verilen her türlü şey için kullanılır ve şey kelimesi müzekkerdir. Tenvin, daha mütemekkin ve daha hafif olana verilen bir alamettir. Tenvinin terki, Arapların orada

³³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/22.

bir ağırlık gördüklerine delildir.³⁴ Dolayısıyla, müzekkerin hafif, müennesin ağır olduğu söylenebilir.

Önceki metne göre, hafiflik iki değil tek bir sebepten kaynaklanmaktadır. Nitekim vaz'ın önceliği burada hafifliğin delili olarak öne çıkmaktadır. Müzekkerin vaz'daki önceliği, müennesin ise ek alarak ikincil durumda kullanıma girmesi, müzekkeri hafif müennesi ağır kılmıştır. Başka bir ifadeyle müennesin ağırlığı, asıl vaz'ından çıkmasından kaynaklanmıştır. Bu yüzden, müenneste te'nis alametlerinin eklendiği görülür, oysa müzekkerde bu alametler yoktur.

Müennesin ağırlığı anlamla değil, lafzî ve yapısal özelliklerle ilgilidir. Yapısal ve lafzî ağırlık, ona eklenen ilaveler ve geçirdiği değişikliklerden kaynaklanır. Müennesin ta-i marbûta, elif-i maksure ve memdüde olmak üzere üç alameti vardır. Örneğin: "بشرى", "عزيرة", "علياء" ve "حبلى", "عاشوراء".³⁵

Araplar, müzekkerin hafifliğini ve müennesin ağırlığını fark etmiş, bunlar arasında bir denge kurmuşlardır; müzekkere tenvîn verilmiş ve böylece munsarif kılınmıştır ki ağırlık oluşsun, müennesin ağırlığı ise gayr-i munsarif kılınarak hafifletilmiştir.³⁶ Müennesin ağırlığı sebebiyle Araplar müzekkeri müennes üzerinde üstün tutmuşlardır; bir müzekker ve bir müennes isim bir araya geldiğinde hüküm müzekkere göre verilir, çünkü müzekker asıldır, asıl ise fer' olandan daha hafiftir ve dolayısıyla hükme medar olur. "أيها المعلمون والمعلمات" "أيها المخلصون" gibi.

Bu konudaki tertip konuların öncelemekten ziyade, verilen örnek cümlelerin öncelenmesinde gerçekleşebilir. Zira özne (mübteda veya fail) müennes olduğunda onun fiili veya ona isnad edilen haber de müennes olacağı için, müenneslik alameti alacaktır. Bu durumda, konu müzekkerlik-müenneslik değilse, müzekker özneli cümlelerin öncelikte verilmesi öğrenci için kolaylık olacaktır.

2.7. Sıfatlarla İsimler Arasındaki Hafiflik-Ağırlık Karşılaştırması

Burada inceleme konusu olan sıfat (vasf), "olayın anlamını vermeden, sadece olaya aitlik bildiren"³⁷ sıfattır. Sıfat, isimde olduğu gibi doğrudan müsemmaya değil, müsemma ile ilgili bir niteliğe delalet eder. Başka bir ifadeyle sıfat, özneye ilgili ve eylemi taşıyan bir varlığı gösterir. Örneğin "طالب" (öğrenen) kelimesi, öğrenme eylemini taşıyan birine delalet eder. "مغلوب" kelimesi ise "yenme" eyleminden etkilenen bir şahsa delalet eder. Arapçadaki ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa vezinlerine bu yüzden sıfat denilmiştir. Diğer örnekler :

³⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/22.

³⁵ Kâmile el-Kevârî, *el-Vasît fi'n-Nahv* (Beirut: Mektebetü İbn Hazm, 2006), 22.

³⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/179.

³⁷ Ali b. Muhammed el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfıyyeti İbn Mâlik* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 2/246.

ضَارِبٍ، مَوْمِنٍ، مَغْلُوبٍ، مَوْزُونٍ، بَطَلٍ، شَجَاعٍ، جَبَانَ، كَرِيمٍ، بَخِيلٍ، كَرَّارٍ، هَمَّازٍ، عَلِيمٍ.

Bu anlamı ne isim ne de fiil verebilir. Fiil, zamanı olan bir olay ifade eder. İsim ise fiil gibi olay anlamı vermez ve sıfat gibi olaya aitlik de göstermez. Örneğin: خَجْرٌ، يَدٌ، جِذَاءٌ، أَرْضٌ، غُرْفَةٌ، دِرْهَمٌ، رَقِيبَةٌ، غُرْفَةٌ kelimeleri ne olayı/eylemi gösterir ne de olaya/eyleme aitlik bildirir.

İsim ve sıfat arasındaki vezinlerin örtüşmesi, dil derslerinde sorunlu alanlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu durum, her ikisinin de bazı çekim yapılarını paylaşmasından kaynaklanır; bu da işlev ve anlam bakımından aralarındaki ayrımı güçleştirebilir. Aynı vezin bazen isim, bazen sıfat olarak kullanılabilir ve yapısal olarak herhangi bir fark görülmez. Bunun en çarpıcı örneklerinden bazıları şunlardır: "فَعْلٌ" vezni, isim olarak "فَلْسٌ", sıfat olarak "سَهْلٌ" şeklinde; "فَعْلٌ" vezni, isim olarak "كَيْدٌ", sıfat olarak "خَيْرٌ" şeklinde kullanılır. Benzer şekilde, "فَعْلٌ" vezni isim olarak "فُعْلٌ", sıfat olarak حُلُوٌ şeklinde, فُعْلٌ vezni ise isim olarak "عُنُقٌ", sıfat olarak "جُنُبٌ" örneklerinde görülür. Bu yapısal benzerlik, eğitim ve gramer analizi bağlamında isim ile sıfat arasındaki ayrımı zorlaştırmaktadır. Bu ayrımı yapabilmesi için öğrencilerin söz konusu kelimeleri belli bir örnek içinde görmeleri gerekir.

İsim vezinleri sabittir ve çekime tâbi değildir; buna karşın sıfat vezinleri türetilmiş olup belirli çekim kalıplarına sahiptir. Örneğin, "فَلْسٌ" kelimesini incelediğimizde, bu kelimenin herhangi bir fiil kökünden türemediğini ve ondan geçmiş, şimdiki veya emir kiplerinin çıkmadığını görürüz. Ayrıca bu kelimedenden ism-i fâil, ism-i mef'ul, ismi tafdil gibi kelimeler türetilmez; bu nedenle "فَلْسٌ" kelimesi sıfat işlevi göremez. Buna karşılık, "سَهْلٌ" kelimesi bir türetme köküyle bağlantılıdır ve başka fiil ve sıfat biçimlerine uzanır; örneğin "سَهْلٌ", "يَسْهَلُ", "سَهْلٌ" ve "أَسْهَلُ مِنْ غَيْرِهِ". Bu özellik, "سَهْلٌ" kelimesini sıfat hâline getirir.

Sıfatın zamanı, fiilin zamanından farklıdır. Fiillerin iki boyutu vardır: ilki, fiilin yapısında kendiliğinden bulunan sarfî/çekimsel zaman olup, mazi, muzari ve emir fiillerinde görülebilir. Bu zaman, bağlam dışında sabittir ve kullanım değiştikçe değişmez. İkinci boyut ise nahvî/dilbilgisel zaman olup, bağlam tarafından belirlenir. Örneğin "سَأَنْظُرُ", fiili bağlam dışında alındığında sadece gelecek zamanı gösterir; ancak "كُنْتُ سَأَنْظُرُ" gibi bir yapı içinde kullanıldığında değişir. Sıfat ise, bağlam dışında kendi başına bir zamana sahip değildir; yalnızca olay ile nitelenen arasındaki ilişkinin anlamını verir. Örneğin "ضَارِبٌ" kelimesi, yalın halde, yani bir cümleye dahil olmamışken belirli bir zamanı belirtmez; sadece bir olayın erkek bir özneye nispet edildiğini gösterir. Zaman boyutu bağlam tarafından verilir.³⁸ Örneğin: "محمد ضاربٌ زيداً غداً" cümlesinde, zaman göstergesi olan "غداً" kelimesi, olayın henüz gerçekleşmediğini ve vuruşun gelecekte olacağını gösterir. Bu cümle "محمد سيضرب زيداً غداً" şeklinde de ifade edilebilir.

Önceki açıklamalara dayanarak, sıfatın isme göre daha ağır olduğunu anlayabiliriz; çünkü bir sıfat, fiil anlamı taşımadan sıfat olamaz.³⁹ Bu bağlamda, nahivcilerin sıfatı ağır

³⁸ Tamâm Hassân, *el-Lugatü'l-'Arabiyye: Ma'nâhâ ve Mebnâhâ* (Kahire: Dârü's-Sekâfe, 1994), 102.

³⁹ es-Sîrâfi, *Şerhu Kitâbi Sibeveyh*, 1/161.

olarak nitelendirmelerinin gerekçesi de kavranabilir: Sıfat, niteleneni ve olayı ifade etme bakımından fiile benzer. Buna rağmen, bu ağırlık sıfatın isim özelliklerini ortadan kaldırmaz; sıfat hâlâ tamlama, tenvin, hitap/nidâ ve yüklem kabul edebilir.⁴⁰ Ancak bazı vezinlerde bu ağırlık artar ve fiil vezinlerine yaklaşır; öyle ki bazı durumlarda tenvin düşer ve sıfat gayr-ı munsarif olur; *أحمر* gibi renk isimlerinin vezinleri bu duruma örnektir.⁴¹

Sıfatın isim ve fiilden farklı olarak yükleme sürecinde özel bir konumu olduğunu belirtmek gerekir. Sıfat olmayan bir isim, her zaman müsnedün ileyh olur; fiil ise daima müsneddür. Buna karşılık sıfat hem müsned hem de müsnedün ileyh olarak gelir. Bu çerçevede müsned olarak gelerek fiilin işlevini yerine getirebilir; bu durum, dilbilgisinde iyi bilinen “sıfat-ı müşebbehe fiilin işlevini görür” kuralıyla ifade edilmiştir, ancak bu durum yalnızca sıfat-ı müşebbehe ile sınırlı değildir; fiil işlevi gören bazı isimleri de kapsar. Ayrıca sıfat, müsnedün ileyh olarak da gelebilir ve bu durumda fail, nâib-i fâil veya muhtedâ işlevini üstlenir.⁴² Örnekler:

خَيْرٌ مِنْكَ يَفْعَلُ هَذَا، جَاءَ الْحَسَنُ وَجِبَهُ، خُمِدَ الْمَصُونُ شَرْفَهُ

Sonuç olarak denilebilir ki, sıfat isim ile fiil arasında orta bir konum işgal eder; isimden daha ağır, fiilden ise daha hafiftir. Sıfat, sahip olduğu özellikler sayesinde kimi zaman ismin yerini alabilmekte, kimi zaman da fiilin işlevini üstlenebilmektedir. Hatta, çeşitli vezinleri aracılığıyla hem müsned hem de müsned ileyh'i bünyesinde barındırarak bağımsız bir cümle kurma imkânına sahip olması bakımından, isim ve fiilden daha ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu yüzden başlangıç düzeyinde cümle örnekleri verilirken, isim cümlelerinin önce sıfat türü kelimelerle kurulması, daha sonra fiillerle yükleme yapılması yerinde olur. Örneğin;

أَحْمَدُ مَهْدَبٌ، الطَّالِبُ مَجْتَهِدٌ، أَنْتَ ذَكِيٌّ

gibi cümlelerle başlamak, haberi fiil cümlesi olan *الطلاب يذاكرون دروسهم* gibi cümleleri ise daha sonraki bir konuya bırakmak yerinde olur.

2.8. Cümlelerin Aslî ve Tali Öğeleri Arasındaki Hafiflik-Ağırlık Karşılaştırması

Bu bölüm, cümlelerin aslî ve tali öğelerinin mahiyetini ortaya koymayı ve onların cümledeki konumunu açıklamayı amaçlamakta; ayrıca her birine dâhil olan nahiv türlerini ve onlara özgü i'râb âlâmetlerini ele almakta; nihayetinde ise aslî ve tali öğelerdeki hafiflik ve ağırlık derecelerini belirlemektedir.

Aslî öge, cümlelerin öğelerinden hazfedilmesi caiz olmayan, ancak onun yerine geçecek bir delil bulunduğu hazfedilebilen unsurdur.⁴³ İbn Akîl'in tanımıyla: “Aslî öge, sözün

⁴⁰ Muhammed b. el-Hasan er-Rađî el-İsterâbâdî, *Şerhu Şâfiyyeti İbnü'l-Hâcib* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1975), 2/111.

⁴¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/22.

⁴² Hassân, *el-Lugatü'l-'Arabiyye: Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, 103.

⁴³ Muhammed b. Abdullah İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid* (Kahire: Hicr Matbaa, 1990), 1/265.

lafzen veya takdiren onuz tamamlanmadığı unsurdur".⁴⁴ Tali öge ise, herhangi bir engel bulunmadıkça mutlak surette hazfi caiz olan unsurdur.⁴⁵

Tanımdan hareketle şunu söyleyebiliriz ki, aslî öge ile cümlemin temel unsurları, yani yüklem (fiil veya haber) ve özne (mübtedâ veya fâil) kastedilir; zira cümle ancak bunlar ile tamamlanır. Örneğin:

"القرآن معجز"، "المجاهد مؤمن"، "هض المسلمون"، "استفراق الجاهل."

Tanımdan ayrıca, isnadın taraflarından birinin eksiltilmesinin (hazfinin) yalnızca yerine geçecek bir karine bulunduğunda mümkün olduğu anlaşılır; örneğin: "من جاءك؟" sorusuna "جاءني زيد" yanıtı verildiğinde, anlam şöyle tahmin edilir: "جاءني زيد".

Tali öge, aslî ögenin aksine, sözün onuz da tamamlanabileceği unsurdur; yani yüklem ve öznenin dışında kalan her şeydir. Yani mef'ûl çeşitleri, hâl, temyiz, müstesna gibi cümlemin yan unsurlarıdır.⁴⁶ Bununla birlikte muzâfun ileyh, nahiv âlimleri tarafından aslî unsur ile tâlî unsur arasında bir konumda değerlendirilmiştir. Çünkü muzâfun ileyh bazen aslî unsuru tamamlar; örneğin: جاء عبد الله. Bazen de tâlî unsuru tamamlar; örneğin: أكرمتُ عبدَ الله.⁴⁷

Hafiflik ve ağırlık açısından konuların sıralanışında, öğrenciye önce aslî öğelerin yer aldığı cümleler verilir. Örnekte olduğu gibi:

العلم نافع، البيت كبير، حضر المعلم، الشمس منيرة، قد أفلح المؤمنون

Ardından, yine aslî öğelerin yer aldığı fakat muzâfun ileyh de bu öğelere eklendiği cümleler getirilir. Örnekte olduğu gibi:

القرآن منبع العلوم، طالب العلم محبوب، اجتهد الطلاب

Sonra da aslî öğelerin sıfat almış halleri getirilebilir. Örnekte olduğu gibi:

الطالب المجتهد محبوب، الترجمة عمل صعب، حضر المعلم الجديد

Cümlemin yan unsurlarının (tâlî öğelerinin) yer aldığı cümleler ise daha sonra getirilir. Örnekte olduğu gibi:

سلم المعلم على الطالب

2.9. İsim Türleri Arasındaki Ağırlık-Hafiflik Karşılaştırması (İsmin, İ'râb Kabiliyetine Sahip Olup Olmamasına Göre)

⁴⁴ Behâüddîn İbn Akîl, *el-Musâ'îd 'alâ Teshîli'l-Fevâid* (Cidde: Dârü'l-Medenî, 1405), 3/9.

⁴⁵ İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, 1/265-266.

⁴⁶ Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed Nâzirü el-Ceyş, *Şerhu't-Teshîl (Temhîdü'l-Kavâ'id Bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâid)* (Kahire: Dârü's-Selâm, 1428), 2/842.

⁴⁷ İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, 1/265.

Bu kısım, isimlerin *tenvîn* ve *i'râbı* kabul etme durumunu ele almakta, *tenvîn* ve *i'râbı* tamamen ve kısmen kabul eden isimleri açıklamakta, ayrıca bunun nedenlerini ve ortaya çıkan türleri göstermektedir.

Nahivciler, isimlerin aslen *i'râbı* ve *tenvînli* olduğunu, harflerin ve çoğu fiilin ise aslen *mebnî* ve *tenvinsiz* olduğunu belirtir. Bir isim, harf ve fiillerin özelliklerinden uzaklaştıkça, daha asli ve ismiyet açısından daha güçlü olur.⁴⁸ Bu bağlamda, isimler *tenvîn* ve *i'râbı* kabul etme durumuna göre dört bölüme ayrılır ve güç ve mütemekkinlik sırasına göre sıralanır.

- 1- *Tenvîn* ve *i'râb* kabul edilen isim: cümledeki konumuna göre son harfinin hareketi değişir, *çamme*, *fetha* ve *kesreyi* kabul eder, *tenvîn* ile tamamlanır; örnekler: "كتاب", "شجرة", "علي". Bu bölüm, *i'râb* ve *tenvîn* bir arada topladığı için en güçlü ve en asli bölümdür, harfler veya fiiller ile benzerlik göstermez. *Tenvîn* yalnızca *izafet* durumunda veya isim "أل" ile tanımlandığında düşer.
- 2- *Tenvîn* ve *kesre* kabul etmeyen *i'râbı* isim: Cümledeki konumuna göre son harfinin hareketi değişir, ancak *tenvîn* uygulanmaz ve *kesre* kabul etmez; örnekler: "أحمد", "فاطمة", "عثمان". Bunlara *gayr-ı munsarif* denilir. Bu bölüm, sadece *i'râbı* olduğu için, *tenvînli* ve *i'râbı* olan isimden daha az güçlüdür.
- 3- Her zaman *mebnî* ve bazen *tenvînli* isim: Son harfi, cümle içindeki konuma göre değişmeyen ve bazen *nekre* *tenvini* uygulanan isimdir; örnekler: "خالوي", "سيوي". Bu bölüm, önceki iki bölümden daha zayıftır.
- 4- Her zaman *mebnî* ve *tenvinsiz* isim: Son harfi değişmeyen ve *tenvîn* uygulanmayan isimdir; örnekler: "كم", "حيث", "هؤلاء". Bu bölüm en zayıf olanıdır.⁴⁹

Birinci bölüm, hem *tenvîn* hem de *i'râbı* kabul etmesi açısından fiil ve harflerden farklı olduğu için en güçlüdür ve "munsarif" olarak adlandırılır. İkinci bölüm, bazı *i'râb* hareketlerini kabul etmez, yani bazı *sarf* özelliklerini ancak belirli şartlar altında kaybeder; *gayr-i munsarif* olmasının nedeni fiile benzemesidir. *Gayr-ı munsarif* için genellikle iki şartın bir arada bulunması gerekir.

Munsarif olup *tenvini* ve üç *i'râb* alametini kabul eden isimler daha hafiftir.⁵⁰ Arapça öğretiminde bunlara öncelik verilmeli, *gayr-ı munsarif* ve diğer kısımlar sonraya bırakılmalıdır.

Sonuç

Bu çalışma, Arap dilinin dilsel sisteminin doğasını anlayarak nahiv ve *sarf* konularını yeniden düzenlemeyi ve sıralamayı amaçlamaktadır. Klasik dilbilgisi kitaplarındaki

⁴⁸ Mecdüddîn Ebû's-Se'âdât el-Cezerî, *el-Bed' fi 'İlmi'l-'Arabiyye* (Suudi Arabistan: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1420), 1/16.

⁴⁹ Abbâs Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi* (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1945), 1/36.

⁵⁰ Afif, *Zâhiratu't-Tahfif fi'n-Nahvi'l-Arabi*, 296.

alimlerin açıklamaları ve görüşlerinden hareketle, Arapçanın özü ile nahiv ve sarf sistemi ortaya çıkarılmıştır. Çalışmada özellikle tahfif (hafifletme) ilkesine dikkat edilmiştir; bu ilke, dilin hafif ve ağır unsurları arasındaki dengeyi gösterir ve isimler ile fiillerin çekiminde ağır harekeden hafif harekeye geçişi açıklar. Tahfif, klasik dilbilimcilerin açıklamalarında en sık başvurulan illetlerden/gerekçelendirmelerden biridir ve bu sayede nahiv ve sarf konuları, hafif ve ağır unsurlar şeklinde sistemli bir biçimde ayırt edilebilmiştir. İlet, dilin her alanında bulunmakta olup, dilbilimciler ses olaylarını, sarf konularını ve vezinleri, nahiv başlıklarını ve nihayetinde cümleyi bu çerçevede yorumlamışlardır.

Bu ilkeye göre, Arapça dilbilgisi ve sarf konularının önemi ve sıralaması belirlenmiş, aşağıdaki esaslara dayandırılmıştır:

İsimler fiillere, nekre/belirsiz isimler marife/belirli isimlere öncelenir. Yine isimlerden tenvin ve kesrayı kabul edebilen munsarif isimler, bu özellikleri kabul edemeyen gayr-i munsariflerden önce öğretilir. Müzekker isimler müenneslerden, tekil isimler ise tesniye/ikil ve cemi/çoğul isimlerden önce getirilir. Cümle düzeyinde isim cümlesi fiil cümlesine öncelenir. Temel unsurlar (umde) ve yan unsurlara (fadla) arasındaki tercihte, temel unsurlardan oluşan cümleler, yan unsurları da içeren cümlelerden önce getirilir.

Fiillerin sıralanmasında da benzer bir ilke gözetilmiştir: Geçişsiz fiil, geçişli fiile; yalın üç harfli (sülâsî mücerred) fiil, ek almış (mezîdün fih) fiillere öncelenir. Ek almış fiillerde de harf sayısı az olanlar, çok olanlardan önce getirilir. Etken çatılı (malum) fiiller, edilgen veya faili belirsiz (meçhul) fiillerden önceye alınır. Sahih fiiller illetli fiillere öncelenir. Sahih fiillerde sâlim, sonra hemzeli (mehmuz), ardından şeddeli (muzâaf) tercih edilir.

Zaman açısından, mazi fiil vaz'ı itibariyle önce gelir, ardından muzari, sonra müstakbel ve en sonunda emir fiil gelir. Ancak hafiflik sebebiyle mazi-emir-muzari sırası da öğretimde takip edilebilir. İ'râb açısından asıl i'râb türevî i'râba; i'lâl ibdâle, ibdâl ise idğama öncelikli tutulur.

Buna ek olarak, bazı konular, örneğin harflerin mahreçlerine ilişkin fonetik konular, harflerin özellikleri ve bir kelimedede bazı zıt harflerin bir araya gelmemesi gibi meseleler de öğretimde öncelikli tutulması gereken kelimeleri tespit etmede işlevsel kılınabilir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki sıralama dilin mantığından kaynaklansa da, tek başına dayanak olarak alınmaz, başka faktörlerin de dikkate alınması gerekir.

Sonuç olarak, bu çalışma, Arap dilindeki nahiv ve sarf konularını detaylı ve kapsamlı bir şekilde sınıflandırma imkânı sunmakta, dilin iç mantığını, öğelerin önceliğini, fiillerin ve zamanların sıralanışını ve i'râb kurallarını dikkate alarak, öğrencilere sistematik ve dengeli bir öğretim programı sunma yaklaşımı sağlamaktadır.

Tahfif ilkesinin ışığında ve önceki bulgulara dayanarak nahiv ve sarf konuları "hafiften ağıra" doğru şu şekilde sıralanabilir:

- İsimler, fiillere göre daha hafiftir.

- Nekre, marifeye göre daha hafiftir.
- Hareke ve tenvin alabilen mu'rab isimler (en hafif isim grubu).
- Müfred müzekker isim.
- Müfred isim, tesniye ve cemi'den daha hafiftir.
- Zamir ile yapılan tamlama 'isimle yapılan ilgi tamlamasından daha hafiftir.
- İsim cümlesi, fiil cümlesine göre daha hafiftir.
- Umde (temel unsur) 'tâlî unsurlardan daha hafiftir.
- Merfûât, mansûbâtтан daha hafiftir.
- Fâil, mef'ûlden daha hafiftir.

Fiiller açısından hafiflik derecesi

- Lâzim fiil, müteaddî fiile göre daha hafiftir.
- Sülâsî mücerred fiil, mezîdün fih ve rubâî mücerred fiilden daha hafiftir.
- Rubâî mücerred, mezîdün fih ve mulhak fiillerden daha hafiftir.
- Binâ-i ma'lûm, binâ-i mechûl edilgen fiilden daha hafiftir.

Sahih fiillerde hafiflik sırası:

- Sâlim → mehmuz → muzâaf.

Sülâsî bâbların sırası:

- 3. bâb → 1. bâb → 2. bâb → 4. bâb → 5. bâb → 6. bâb.

Mü' tell (illetli) fiillerin sırası:

- Aynı illetli (orta harfi illetli) → fâ'sı illetli → lâm'ı illetli → lefif-i makrûn → lefif-i mefrûk.

Harf-i illet açısından öncelik:

- Elifli → yeli → vavlı.

Sülâsî mezîd, rubâî mezîdden önce gelir' onu mulhak bablar takip eder.

- Zaman 'i'râb ve i'lâl açısından hafiflik.

Zaman sırası:

- Mâzi → muzâri → müstakbel → emir.

i'râb açısından:

- Asıl i'râb 'türevî i'râbdan daha hafiftir.

i'lâl açısından hafiflik:

- Hazf → nakil → kalb → idğam.

Kaynakça | References

- Afif, Ahmed. *Zâhiratu't-Tahfif fi'n-Nahvi'l-Arabî*. Kahire: Dâru'l-Mısriyye'l-Lübânîyye, 1996.
- Aydin, Hasene. “Dilde En Az Çaba İlkesi’ Üzerine.” *International Journal of Social and Economic Sciences* 1/1 (2011), 1–6.
- Ceyş, Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed Nâzirü. *Şerhu't-Teshîl (Temhîdü'l-Kavâ'id Bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâid)*. Kahire: Dâru's-Selâm, 1428.
- Cezerî, Mecdüddîn Ebû's-Se'âdât. *el-Bedî' fi 'İlmi'l-'Arabiyye*. Suudi Arabistan: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1420.
- Cürcânî, Ebûbekir Abdulkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed. *Delâilu'l-ı'câz*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2000.
- İbnü'l-Enbârî, Ebu'l-Berekât. *Lüma'u'l-Edille fi Usûli'n-Nahv (el-İğrâb fi Cedeli'l-ı'râb)*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1971.
- Eşmûnî, Ali b. Muhammed el-. *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu Şâfiyyeti İbn'l-Hâcib*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1982.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbu'l- 'Ayn*. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2000.
- İbn Hâcib, Cemâlüddîn Ebu Amr Osman. *eş-Şâfiye fi 'İlmi't-Tasrîfi ve'l-Hatt*. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2014.
- Hamlâvî, Ahmed el-. *Şeze'l-'Arf fi Fenni's-Sarf*. ed. Alâuddîn Atiyye. Beyrut: Mektebetü İbn Atiyye, 2007.
- Hasan, Abbâs. *en-Nahvü'l-Vâfi*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1945.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa. *Cevâhiru'l-Belâğâ Fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1980.
- Hassân, Tamâm. *el-Lugati'l-'Arabiyye: Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*. Kahire: Dârü's-Sekâfe, 1994.
- Hûlî, Muhammed Ali. *Esâlîbu Tedrîsi'l-Lugati'l-Arabiyye*. Suudi Arabistan: Matabiü'l-Ferezdaki't-Ticariyye, 1982.
- İbn Akîl, Behâüddîn. *el-Musâ'id 'alâ Teshîli'l-Fevâid*. Cidde: Dâru'l-Medenî, 1405.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân. *el-Hasâis*. Kahire: Mektebetü'l-İlmiyye, 1952.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân. *Sirru Sinâ'ti'l-ı'râb*. Dımaşk: Dâru'l-Kelam, 1985.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdullah b. Yûsuf. *el-İ'râb 'an Kavâ'idü'l-ı'râb*. Riyad: İmâdetü Şuûni'l-Mektebât, 1981.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yusuf. *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2012.
- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullah. *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*. Kahire: Hicr Matbaa, 1990.
- İsterâbâdî, Muhammed b. el-Hasan er-Rađî. *Şerhu Şâfiyyeti İbnü'l-Hâcib*. Beyrut: Dâru'l-

Kütübi'l-İlmiyye, 1975.

Kevârî, Kâmile. *el-Vasît fi'n-Nahv*. Beyrut: Mektebetü İbn Hazm, 2006.

Mehîrî, Abdulkâdir. *Nazarât Fi't-Turâsi'l-Lügaviyyi'l-Arabî*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.

Müberra, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Yezîd. *el-Muktedab*. Kahire: Lecnetü İhyâit-Türâsi'l-İslâmî, 1994.

Sîbeveyh, Ebû Osmân Ebü'l-Hüseyn. *el-Kitâb*. Beyrut: Mektebetü Zeynü'l-Hukûkiyye ve'l-Edebiyye, 2015.

Sîrâfî, Ebû Sa'îd. *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.

Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celâleddin. *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'n-Nahv*. Kahire: Darü'l-Hadis, 2014.

Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddin. *el-İktirâh fi Usûli'n-Nahv*. Dimaşk: Dâru'l-Beyrutî, 2006.

Ukkâşe, Ömer Yusuf. *en-Nahvu'l-Gâib*. Beyrut: el-Müessesetü'l- 'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr, 2003.

Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. İsmail. *el-İdâh fi 'ileli'n-Nahv ve el-Cumel fi'n-Nahv*. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1979.